

Jerzy Sperka

 <https://orcid.org/0000-0002-1316-4640>

Instytut Historii, Uniwersytet Śląski w Katowicach

Translacja i uposażenie kolegiaty w Raciborzu w 1416 roku Przyczynek do dziejów Kościoła na Górnym Śląsku w średniowieczu

Początki kolegiaty raciborskiej wiążą się ze skutkami wydarzeń, które rozegrały się w końcu XIII wieku na Śląsku. Doszło wtedy do gwałtownego konfliktu między księciem wrocławskim Henrykiem IV Probusem a biskupem wrocławskim Tomaszem II, w który wplątali się książęta opolscy. Po tym, jak biskup wrocławski ekskomunikował w 1284 roku Henryka Probusa, już rok później, w 1285 roku, musiał uciekać przed nim z Otmuchowa, a ostatecznie schronił się w Raciborzu. Przebywał tam prawie dwa lata, uzyskał bowiem wsparcie od trzech książąt opolskich: Mieszka i Przemka, rządzących w części raciborskiej, cieszyńskiej i oświęcimskiej, oraz Kazimierza, panującego w dzielnicy bytomskiej. Z braterskiego sojuszu wyłamał się wtedy tylko Bolesław opolski, który pozostał w sojuszu z księciem wrocławskim. Jesienią 1287 roku Henryk Probus rozpoczął oblężenie Raciborza, ale w jego trakcie doszło do spotkania i spektakularnego pogodzenia się zwaśnionych dostojników w kościele w Starej Wsi nieopodal miasta¹. Po zawarciu ugody biskup Tomasz II nie zapomniał jednak o swoich książęcych sojusznikach i odwzię-

¹ *Kronika książąt polskich*, wyd. Z. Węclewski, Lwów 1878 (MPH, t. 3), s. 499; R. Grodecki, *Dzieje polityczne Śląska do roku 1290*, w: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 1, red. S. Kutrzeba, Kraków 1933, s. 300—306 (wyd. 2 — Kraków 2013); J. Mandziuk, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze*, t. 1, cz. 1: (do 1302 roku), Warszawa 2003, s. 197—200; zob. też B. Kloch, *Kościół św. Mikołaja w Starej Wsi (Racibórz). Z średniowiecznych dziejów parafii na Górnym Śląsku*, w: „*Studia i Materiały z Dziejów Śląska*”, t. 23, Katowice 1998, s. 57.

czając się im za udzieloną pomoc, ale także jako ekspiację za zakończony spór, w 1288 roku ufundował przy kaplicy zamkowej w Raciborzu kolegiatę pw. św. Tomasza Kantauryjskiego. Zapewnił jej również podstawy materialnego funkcjonowania, uposażając dziesięcinami z dóbr stołu biskupiego w ziemi raciborskiej, cieszyńskiej i opolskiej². Wkrótce po tych wydarzeniach, w latach ok. 1288—1292, wzniesiono na zamku raciborskim imponującą gotyką kaplicę pw. św. Tomasza Kantauryjskiego, gdzie znalazła siedzibę kapituła kolegiacka³. Budowę kaplicy rozpoczęli wspólnie bracia Mieszko i Przemysław, a po podziale księstwa na przełomie 1290 i 1291 roku na część cieszyńsko-oświęcimską i raciborską kontynuował ją tylko Przemysław, władca nowego księstwa raciborskiego. W następnych latach kolegiata raciborska pozostawała pod opieką kolejnych książąt władających Raciborzem. Był to najpierw syn Przemysława, Leszek, a później przedstawiciele czeskich Przemysłidów z linii opawskiej, którzy w 1337 roku przejęli księstwo raciborskie — Mikołaj II, a potem jego syn Jan I i wnuk Jan II Żelazny. Książęta ci czynili kolejne fundacje na rzecz kapituły i jej zamkowej siedziby, zwiększając uposażenie i powołując nowe prebendy.

Ostatni z Piastów raciborskich, Leszek, ufundował w kaplicy w 1309 roku (21 grudnia) nowy ołtarz pw. św. Małgorzaty, tworząc bogato uposażoną prebendę. Przeznaczył bowiem na jej utrzymanie 10 grzywien z dochodów z menicy i cła w Raciborzu oraz czynsze ze wszystkich pól i ogrodów w Rybniku (leżących między rzeką Nacyną a wsiami: Chwałowice, Boguszowice i Dobra), łowisko w Markowicach oraz dwa garnki miodu rocznie z piwnic książęcych⁴.

² Annales, lib. 7 i 8, s. 246; Roczniki, ks. 7 i 8, s. 312—313; A. Weltzel, *Geschichte der Stadt Ratibor*, Ratibor 1861, s. 51—52; T. Silnicki, *Dzieje i ustrój Kościoła na Śląsku do końca w. XIV*, w: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 2, z. 1, red. S. Kutrzeba, Kraków 1939, s. 175—176 (wyd. 2 — Kraków 2013); G. Hyckel, *Geschichte der Stadt Ratibor. Das Mittelalter*, Augsburg 1956, s. 55; A. Grzybkowski, *Kaplica zamkowa w Raciborzu*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 1994, 39, 4, s. 243 i nast. Ostatnio G. Wawoczny (*Kaplica zamkowa w Raciborzu. Perła gotyku i pomnik dziejowy*, Racibórz 2016, s. 35—36) zasugerował, że biskup Tomasz na przełomie 1287 i 1288 roku jedynie zasygnalizował zamiysł erygowania kolegiaty, a do finalizacji doszło dopiero po śmierci Henryka Probusa (zm. 23 czerwca 1290 r.), a przed 15 marca 1292 r. (śmierć biskupa Tomasza). Oczywiście jest możliwe, że proces erekcyjny był rozciągnięty w czasie, ale przy braku podbudowy źródłowej takie założenie pozostanie jedynie domysłem autora.

³ M. Kutzner, *Studium nad kulturą artystyczną Raciborza*, w: *Szkice z dziejów Raciborza*, red. M. Suboczowa, Katowice 1967, s. 374—379; A. Grzybkowski, *Kaplica zamkowa...*, s. 243—265; E. Chojecka, J. Gorzelik, I. Kozina, B. Szczyпка-Gwiazda, *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, Katowice 2004, s. 39—41; G. Wawoczny, *Kaplica zamkowa w Raciborzu...*, s. 47—73.

⁴ J. Heyne, *Dokumentirte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau. Aus Urkunden, Aktenstücken, ältern Chronisten und neuen Geschichtsschreibung*, Bd. 1, Breslau 1860, s. 837—838 = CDSiI, Bd. 16, nr 3021; zob. też. B. Kłoch, *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*, Rybnik 2002, s. 115.

Następca Leszka, Mikołaj II Przemyślida, który miał spore zasługi dla instytucji kościelnych w księstwie opawskim i raciborskim, akurat w stosunku do kolegiaty nie wykazał się jakimś szczególnym zainteresowaniem. Wypełniał jedynie swoje obowiązki, które wynikały z prawa patronatu. W 1350 roku (10 kwietnia) książę, po śmierci kanonika raciborskiego Giralcusa, wystawiając stosowny dokument, przekazał prebendę związaną z ołtarzem św. Małgorzaty w tej kolegiacie kanonikowi Albertowi z Zátora. Na uposażenie prebendy składały się wtedy cztery łany na Goli koło Pawłowa z folwarkiem we wsi Pawłów⁵. Cztery lata później, w 1354 roku (9 lipca), biskup wrocławski Przeclaw z Pogorzeli potwierdził to nadanie oraz nadanie (wspomniane już wcześniej) księcia Leszka z 1309 roku, dotyczące uposażenia tego ołtarza, jednocześnie wyłączając dobra przynależne prebendzie spod jurysdykcji świeckiej⁶. Następca Mikołaja II, jego syn Jan I, *nota bene* szwagier króla polskiego Kazimierza Wielkiego, któremu księstwo raciborskie przypadło w podziale schedy po ojcu, wykazał większe zainteresowanie kolegiatą raciborską. W 1368 roku książę wraz z żoną Anną, księżną żagańską, ufundowali i uposażyli (m.in. folwarkiem w Janowicach) nową kanonię w kolegiacie zamkowej⁷.

W pierwszych latach panowania Jana Żelaznego (1380—1424) jego relacje z Kościołem były skomplikowane, a cieniem kładły się incydentalne wydarzenia, które zapewne w jakiejś mierze wynikały z gwałtownego charakteru księcia. Czym bowiem zawinili pleban kościoła z Żor Konrad i pleban Mateusz z pobliskich Krzyżowic, których książę kazał utopić w Żorach 27 października 1390 roku⁸, tego niestety nie wiemy. Nie wiemy, czy w jakikolwiek sposób wiązało się to z najazdem księcia w tym czasie na graniczące z okręgiem pszczyńskim księstwa raciborskiego dobra biskupstwa krakowskiego. Natomiast sam najazd bezpośrednio spowodowany był sporami granicznymi i kosztował księcia utratę trzech wsi (Chełm, Imielin i Kosztowy), które w 1391 roku musiał przekazać biskupowi w ramach odszkodowania⁹. Kilka lat później, w 1399 roku, książę raciborski ponownie naraził się Kościołowi, tym razem biorąc udział u boku margrabiego morawskiego Prokopa Luksemburskiego w wyprawie, podczas której splądrowano dobra biskupstwa i kapituły ołomunieckiej. W efekcie, wraz z pozostałymi uczestnikami (m.in. Przemysławem i Bolkiem, synami księcia cieszyńskiego Przemysława Noszaka,

⁵ Rśl, t. 2, nr 288.

⁶ Tamże, nr 1067 (regest z błędami).

⁷ *Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061—1464)*, hrsg. F. Kopetzky, „Archiv für österreichische Geschichte“ 1871, 45, nr 354.

⁸ *Ratiborer Chronik*, hrsg. A. Weltzel, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens“ 1862, 4, s. 115—116.

⁹ KDKK, t. 2, nr 381, 382. Spory graniczne trwały jeszcze w 1434 r., co skutkowało tym, że na zjeździe panów polskich z książętami śląskimi w Będzinie powołano komisję, która miała je zażegnać — ZDM, cz. 2, nr 469; F. Sikora, *Chełm*, w: SHGKr, cz. 1, z. 3, s. 332.

Konradem III, synem księcia oleśnickiego Konrada II, oraz Siemowitem IV mazowieckim), książę został ekskomunikowany, a papież rozkazał wytoczyć im proces (w sumie 375 uczestnikom). Sprawa zakończyła się dopiero w 1401 roku, w dużym stopniu dzięki mediacji króla Władysława Jagiełły¹⁰. W tym miejscu warto też wspomnieć, że Jan Żelazny politycznie przez wiele lat był związany z królem czeskim Wacławem IV Luksemburskim — swym seniorem — i jemu zawdzięczał awanse. W 1397 roku został mianowany ochmistrem dworu, co skutkowało wejściem do rady królewskiej, otrzymał także bogate oraz ważne starostwo kłodzkie i ząbkowickie¹¹. Książę w swym postępowaniu był jednak przewrotny i niekonsekwentny. Jednocześnie utrzymywał bowiem kontakty z opozycyjną Jednotą Pańską i dał się namówić do spisku. Skutkowało to 11 czerwca 1397 roku zamachem na zamku Karlštejn, zorganizowanym przez księcia wraz z kilkoma innymi panami rady, na czterech członków rady wywodzących się z niższej szlachty (książę osobiście zabił Purkarta Strnada z Janovic)¹². Mimo że król Wacław IV wybaczył zamachowcom i przyjął ich tłumaczenie, że pozbyli się zdrajców, to w oczach większości Czechów Jan raciborski nie uzyskał usprawiedliwienia, a tym bardziej sympatii. Od tych wydarzeń nazywali go mało pochlebny określeniem „mistrz Hanusz”, co oznaczało kata¹³. W rozgrywającym się konflikcie w dynastii Luksemburgów książę wspierał, wspomnianego wcześniej, margrabiego morawskiego Prokopa, który walczył z Jodokiem, wspieranym z kolei przez

¹⁰ *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, t. 12, ed. V. Brandl, Brünn 1890, nr 524; *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, t. 5, ed. C. Krofta, Praha 1904, nr 1781; BP, t. 3, nr 619, 761; G. Wolný, *Excommunication des Markgrafen von Mähren Prokop und seines Anhanges im Jahre 1399 und was damit zusammenhängt: ein Beitrag zur Kirchengeschichte von Mähren*, „Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen“ 1852, 8, s. 175—207; J. Mezník, *Lucemburská Morava 1310—1423*, Praha 1999, s. 271—272; M. Weber, *Udział księcia mazowieckiego Siemowita IV w konflikcie między Luksemburgami Morawskimi na przełomie XIV i XV wieku*, w: *Cognitioni gestorum. Studia z dziejów średniowiecza dedykowane Profesorowi Jerzemu Strzelczykowi*, red. D.A. Sikorski, A.M. Wyrwa, Poznań—Warszawa 2006, s. 487—492; A. Supruniuk, *Mazowsze Siemowitów (1341—1442). Dzieje polityczne i struktury władzy*, Warszawa 2010, s. 54—55.

¹¹ J. Spévaček, *Václav IV. 1361—1419. K předpokladům husitské revoluce*, Praha 1986, s. 273; I. Pietrzyk, *Jan II opawsko-raciborski jako starosta kłodzki*, v: *Korunní země v dějinách českého státu*, edd. L. Bobková, J. Konvična, Praha 2005, s. 58—59; H. Miketová, *Muž se špatnou pověstí. Itinerář vévody Jana II. Opavského a Ratibořského*, v: *Historie 2008. Sborník prací ze 14. celostátní studentské vědecké konference konané 5. a 6. března 2009 v Hradci Králové*, Hradec Králové 2009, s. 44—49.

¹² Szczegółowo omówił wydarzenia: V. Štěpán, *Vražda čtyř členů královské rady na Karlštejně roku 1397*, „Český časopis historický“ 1994, 92, 1, s. 24—44.

¹³ *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili Pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané*, ed. F. Palacký, Pragae 1829 (*Scriptorum rerum Bohemicarum*, t. 3), s. 7, 47 = *Staré letopisy české z Vratislavského rukopisu*, ed. F. Šimek, Praha 1937, s. 4, 37.

Zygmunta Luksemburskiego, króla Węgier¹⁴. Książę raciborski miał też problemy ze swoimi najbliższymi sąsiadami, był bowiem oskarżany o inspirację zabójstwa Przemysława II, syna księcia cieszyńskiego Przemysława Noszaka, w 1406 roku¹⁵. Z kolei z królem polskim Władysławem Jagiełłą utrzymywał od 1390 roku bardzo dobre relacje, często bywał w Krakowie, m.in. jako wysłannik króla Wacława IV¹⁶. Jagielle zawdzięczał również żonę, jego bratanicę, Helenę Korybutównę, którą poślubił w 1407 roku¹⁷.

Mimo że do przedstawicieli Kościoła — tych wysokich, ale także tych stojących nisko w hierarchii — książę Jan II miał nieraz surowy stosunek, to zasadniczo Kościół jako instytucja w jego księstwie mógł liczyć na przychyłność. W trakcie swego panowania książę pozostawił po sobie sporo dokumentów, które były potwierdzeniami szlacheckich i mieszczańskich fundacji czy darowizn na rzecz kolegiaty raciborskiej, kościoła parafialnego w Raciborzu pw. Wniebowzięcia NMP, klasztorów Dominikanów pw. św. Jakuba, Dominikanek pw. św. Ducha oraz szpitala bożogrobców pw. św. Mikołaja. Dokumenty były oczywiście formalnością wynikającą z jego władzy zwierzchniej, ale niewątpliwie świadczyły też o jego dobrej woli w stosunku do dobroczyńców i obdarowanych. Początkowo takie akty wystawiał wspólnie z matką, księżną Anną, a później także z bratem Mikołajem. W 1382 roku (19 listopada) wraz z matką zezwolił, aby roczny czynsz z miasta Raciborza w wysokości 4 grzywien i 2 fertonów, nabyty przez Paszka z Wisły za 42 grzywny, został nadany tamtejszym dominikanom¹⁸. W 1384 roku (2 lutego) — również z matką — potwierdził zapis 9 grzywien dokonany przez Zacharia-sza, plebana w Hradcu, niegdyś bliskiego doradcę księcia Mikołaja II i jego kapelana oraz byłego altarystę w kolegiacie św. Tomasza Kantauryjskiego,

¹⁴ J. Mezník, *Lucemburská Morava...*, s. 271—272; V. Štěpán, *Moravský markrabě Jošt (1354—1411)*, Brno 2002, s. 484, 498.

¹⁵ *Annales*, lib. 10, s. 241; *Roczniki*, ks. 10, s. 315—316; *Listinář Těšínska. Codex diplomaticus ducatus tesinensis*, díl. 2, ed. E. Němec, Český Těšín 1955, nr 123; I. Panic, *Książę cieszyński Przemysław Noszak (*1332—1336 † 1410). Wielki pan małego księstwa*, Cieszyn 2020, s. 211—213.

¹⁶ J. Sperka, *Z dziejów wojen Władysława Jagiełły z księciem opolskim Władysławem. Działania wojenne w latach 1393—1394*, w: *Cracovia — Polonia — Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, Kraków 1995, s. 310—311, 317; Tenże, *Wojny króla Władysława Jagiełły z księciem opolskim Władysławem (1391—1396)*, wyd. 2, Wodzisław Śląski 2011, s. 27, 41, 51—52, 64, 68; H. Miketová, *Muž se špatnou pověstí. Itinerář vévody Jana...*, s. 41—44.

¹⁷ J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań—Wrocław 1999, s. 113—114; J. Sperka, *Średniowiecze (do 1517 roku)*, w: *Pszczyna. Monografia historyczna*, t. 1, red. R. Kaczmarek, J. Sperka, Pszczyna 2014, s. 89—90.

¹⁸ CDSil, Bd. 2, s. 181—183, nr 73, 74 = *Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau...*, nr 395; H. Schaffer, *Geschichte einer Schlesischen Liebfraueugilde seit dem Jahre 1343*, Ratibor 1883, s. 187.

na rzecz ołtarza pw. św. Małgorzaty w teże kolegiacie raciborskiej¹⁹. Z kolei w 1387 roku (7 lutego) książę potwierdził, że Herbot z Kietrza z synem Walterem sprzedał klasztorowi dominikanek raciborskich 10 grzywien i 1 wiardunek czynszu rocznego na Pietrowicach za 103,5 grzywiny, a jednocześnie przekazał — z czynszu tej wsi — swojej siostrze Ofce, przeoryszy dominikanek raciborskich, 1 grzywnę oraz 1,5 grzywiny swojej córce Kaczenie, zakonnicy w tym klasztorze²⁰. Natomiast w 1389 roku książę Jan i księżna Anna zezwolili na fundację oraz uposażenie przez Ofkę, Krystynę i Dorotę, córki Zygfrйда z Rudnik, ołtarza pw. św. Katarzyny w raciborskim kościele parafialnym czynszem 8 grzywien z miasta Raciborza, 1 grzywną z sołectwa *in Orawer* i 1 grzywną z domu Anny, wdowy po Mikołaju Lausscte²¹. Z kolei w 1404 roku (27 października) Jan Żelazny, Mikołaj oraz Anna potwierdzili, że Jan Guttmann, mistrz szpitala św. Krzyża, podarował konwentowi bożogrobców swój folwark sześciolanowy we wsi Rudnik pod Raciborzem²². W tym miejscu trzeba nadmienić, że bożogrobcy byli obecni w Raciborzu od końca XIII wieku — od 1295 roku mieli patronat nad nowo założonym szpitalem św. Mikołaja w Starej Wsi, nadany im przez księcia Przemysława raciborskiego, a od 1302 roku patronat w kościele parafialnym we wspomnianym Rudniku, skąd pochodził darczyńca²³. Pierwszy samodzielny zapis dobroczynny na rzecz Kościoła dokonany przez Jana Żelaznego znamy dopiero z 1405 roku (26 kwietnia), kiedy jako starosta króla Wacława IV w Ząbkowicach uposażył czynszem miejskim ołtarz pw. św. św. Katarzyny, Erazma, Andrzeja i 11 Tyśmy Dziewic w tamtejszym kościele parafialnym²⁴.

Jan II Żelazny był też członkiem Bractwa Maryjnego (zwanego później Bractwem Literackim), działającego przy kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w Raciborzu i skupiającego elitę duchową oraz świecką miasta i księstwa. Wstąpił do niego najpewniej za sprawą rodziców, jeszcze nim przejął samodzielne rządy. W księdze bractwa, *Liber Albus*, figuruje na dru-

¹⁹ AP Wrocław, Rep. 111, nr 15.

²⁰ CDSil, Bd. 2, s. 224—226, nr 75c.

²¹ AP Wrocław, Rep. 111, nr 16; I. Pietrzyk, *Kancelaria i dokument Przemysłidów opawskich w XIV—XV wieku*, Katowice 2008, s. 171 (nr 8).

²² AP Katowice, Oddział w Raciborzu, Komora Książęca Zamku w Raciborzu, sygn. 11, k. 23—24. Błędnie podaje Norbert Mika (*Bożogrobcy raciborscy w średniowieczu*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław—Opole 2000, s. 423—424), że to jakoby księżna Anna nadała swój folwark w Rudniku szpitalowi św. Krzyża; błędnie także I. Pietrzyk, *Kancelaria i dokument...*, s. 171 (nr 13).

²³ SUB, Bd. 6, nr 209; H. Neuling, *Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen zum Ausgang des Mittelalters*, Breslau 1902, s. 251; K. Dola, *Szpitala średniowieczne Śląska*, „Rocznik Teologiczny Śląska Opolskiego” 1968, 1, s. 281; M. Starnawska, *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 1999, s. 94; N. Mika, *Bożogrobcy raciborscy...*, s. 419 i nast.

²⁴ *Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku*, red. A. Barciak, K. Müller, t. 3, Opawa—Opole—Katowice 2017, nr 19.

gim miejscu (*Serenissimus Hannos junior*), zaraz po swoim ojcu Janie I, co niewątpliwie świadczy o szacunku do jego osoby i o położonych zasługach. W 1382 roku (10 maja) wraz z matką Anną zatwierdził fundację rajców raciborskich, którzy przeznaczyli na uposażenie ołtarza Bractwa NMP (znajdującego się w prezbiterium) 3 grzywny czynszu miejskiego oraz 3 grzywny z trzech ogrodów Marcina Sälliga na utrzymanie altaryzisty zobowiązanego do odprawiania trzech mszy tygodniowo²⁵.

Z mecenatem Jana Żelaznego historycy łączą przebudowę kościoła w Starém Městě koło Bruntala (w ziemi kraniewskiej należącej do władztwa księcia) wraz z wykonaniem dekoracji malarskiej jego ścian. Czeski historyk Dalibor Prix wykazał, że do tego kościoła, w którym prawo patronatu mieli książęta, odnosi się bulla papieska, będąca odpowiedzią na suplikę księcia raciborskiego dotyczącą udzielenia świątyni odpustu. Ponieważ odpusty zazwyczaj wiązały się z gruntowną przebudową obiektu, historycy datują prace budowlane i malarskie na ok. 1419 rok²⁶.

Natomiast w Raciborzu, stolicy księstwa, względami księcia niewątpliwie cieszyła się kolegiata zamkowa św. Tomasza Kantauryjskiego. W niej 6 lutego 1413 roku na nowo uposażył kanonię przy ołtarzu św. Marii Dziewicy, zapisując jej czynsz roczny w wysokości 5 grzywien ze wsi Czyżowice i 9 grzywien z miasta Wodzisławia (dziś Wodzisław Śląski)²⁷. Trzy miesiące później, 20 maja, ufundował nową kanonię — pw. Bożego Ciała — i uposażył ją dochodami z dwóch części sołectwa we wsi Studzienna (dziś w granicach Raciborza), otrzymanego za 70 grzywien od Andrzeja, syna Stopaka, i 6 grzywnami czynszu rocznego ze wsi Rudnik²⁸.

W końcu 1416 roku Jan Żelazny przeprowadził swoje największe przedsięwzięcie dotyczące Kościoła w księstwie. Mianowicie 2 grudnia, za zgodą biskupa wrocławskiego Waclawa, księcia legnickiego, przeniósł kolegiatę znajdującą się na zamku raciborskim przy kaplicy św. Tomasza Kantauryjskiego do kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w mieście Raciborzu oraz ustanowił i uposażył tam prebendy dla prepozyta, dziekana, 12 kanoników i tyluż wikariuszy. Powodem przeniesienia było problematyczne usytuowanie kolegiaty przy niewielkiej kaplicy, która w tym czasie była już niewystarczająca w stosunku do rosnących potrzeb, zwłaszcza erylowania nowych prebend. Ponadto kanonicy i wikariusze mieszkający w mieście ze względu na codzien-

²⁵ H. Schaffer, *Geschichte einer Schlesischen Liebfraueugilde...*, s. I (nr 2), 186—187.

²⁶ D. Prix (*Gotická přestavba kostela Panny Marie ve Starém Měste u Bruntalu*, „Umeni” 1999, 47, 1—2, s. 10—14) datował przebudowę na lata 1414—1419, natomiast Bogusław Czechowicz (*Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*, Warszawa 2005, s. 457—459) na okres po 1419 r.

²⁷ AP Katowice, Oddział w Raciborzu, Komora Książęca Zamku w Raciborzu, sygn. 17, k. 30—31v.

²⁸ AP Wrocław, Rep. 111, nr 25.

ne zamykanie bram miejskiej i zamkowej mieli trudności z punktualnym odprawianiem nabożeństw²⁹.

Nowe uposażenie kolegiaty raciborskiej składało się z części pochodzącej z czasów powołania kolegiaty, czyli z końca XIII wieku, oraz z części ustanowionej na nowo. Na uposażenie pierwszego prałata kolegiaty, prepozyta, składało się: 8,5 grzywny z czynszu wsi Ganiowice, dziesięcina z Czerwięcic o wartości 2,5 grzywny, dziesięcina i czynsz z Janowic wartości 9,5 grzywny oraz prawo patronatu w tamtejszym kościele, 3 grzywny z dziesięcin ze wsi Ostróg leżącej pod zamkiem raciborskim, dziesięcina snopowa oraz sep z trzech łąnów mieszczan raciborskich o wartości do 2,5 grzywny, jeden wolny łąn we wsi Ocice, z której była 1 grzywna i 2 grosze (wszystkie wymienione wsie leżały w okręgu raciborskim), oraz tygodniowo 2 grosze i 2 denary z cła (od wozów) w Raciborzu, a także ogród zwany Winkilhoff znajdujący się poza murami Nowego Miasta, z którego czynsz przynosił 1 grzywnę rocznie. W sumie było to 28 grzywien i 2 grosze stałego dochodu plus dochody z cła raciborskiego, których wysokość zależała od ruchu podróżujących. Na uposażenie dziekana, drugiego w hierarchii prałata kolegiaty, składały się dziesięciny ze wsi w okręgu kozielskim, a mianowicie: z Grudyni Wielkiej wartości 14 grzywien, z Bierawy wartości kopy groszy, z Lubieszowa wartości 1 fertona (wiardunek, 12 groszy), z Kędzierzyna wartości 0,5 grzywny, z Urbanowic wartości 18 groszy oraz z Łanów wartości 14 groszy; ta ostatnia wieś oddawała jeszcze rocznie trzy młode kury. Na uposażenie dziekana składały się również dziesięciny ze wsi Nieboczowy (k. Wodzisławia Śląskiego) o wartości 7 groszy, dwa łąny przed Raciborzem (jeden w rękach Henselinusa Aleczera, drugi Smerwinkela), z których rocznie było 4 grzywny szerokich groszy czynszu, ogród koło kościoła św. Mikołaja, który dawał 1 fertona, oraz ogród w Starej Wsi, który też przynosił 1 fertona. Poza tym dziesięcina z pól leżących przed Raciborzem wartości 1 fertona groszy szerokich, 1 ferton ze wsi *Parchanke* zwanej dawniej Odra (przedmieście Raciborza) oraz 1,5 grzywny z czynszu rocznego z połowy łąnu w Żerdzinach. W sumie dochód dziekana wynosił 22 grzywny i 3 grosze oraz daninę w inwentarzu żywym.

Z kolei pierwszy kanonik kapituły raciborskiej był uposażony dziesięcinami z pięciu wsi w ziemi cieszyńskiej (dziś w granicach Czech): Pietrowic (dziś Petrovice u Karviné), Stonawy (dziś Stonava), Olbrachcic (dziś Albrechtice), Błędowic Dużych i Małych (alias Górnych) (dziś Dolní i Horní Bludovice), oraz dziesięcinami z siedmiu wsi leżących na terytorium opolskim, a mianowicie z: Bierdzan, Tułowa (dawniej Długie Tuły), Skorkowa, Gronowic, Ciarki, Lasowic Wielkich i Wojciechowa (w dokumencie nie podano wartości dziesięcin). Na uposażenie drugiego kanonika składało się: 10 grzywien z cła

²⁹ Tamże, nr 32. O przeniesieniu kolegiaty do kościoła pw. Wniebowzięcia NMP wspomina też Jan Długosz pod datą 26 listopada 1416 r. — *Annales*, lib. 11, s. 64; *Roczniki*, ks. 11, s. 66—67; zob. też A. Weltzel, *Geschichte...*, s. 422—427.

w Raciborzu, dochody z dziesięcin ze wszystkich łąnów i ogrodów w Rybniku, z dwóch łąnów we wsi Markowice, z czterech łąnów z ogrodami w Żerdzinach, folwark w Pawłowie oraz łąwa mięsna w Raciborzu. Trzeci kanonik miał uposażenie oparte na dziesięcinie z dwóch folwarków w podraciborskiej Brzeźnicy i Miedoni, dziesięciu morgach pod Raciborzem oraz na cle raciborskim, z którego miał 2 grosze i 3 denary tygodniowo. Na uposażenie czwartego kanonika składały się: folwark siedmiołanowy we wsi Janowice, trzy i pół łąwy mięsnej w Raciborzu, 3 grzywny czynszu od tkaczy z miasta Żory oraz pół grzywny od tamtejszych sukienników. Piąty kanonik uposażony był dwiema częściami sołectwa we wsi Studzienna (dziś część Raciborza) wraz z czterema ogrodami, poza tym przysługiwał mu co trzeci denar z sądu w tej wsi oraz 6 grzywien czynszu ze wsi Rudnik (k. Raciborza). Szósty kanonik pobierał 15 grzywien z czynszu z Raciborza od rajców. Na uposażenie siódmego kanonika składało się 9 grzywien czynszu z miasta Wodzisławia oraz 5 grzywien ze wsi Czyżowice (dziś część Wodzisławia). Ósmy kanonik uposażony był czynszem 11 grzywien ze wsi Krostoszowice (k. Wodzisławia). Dziewiąty kanonik miał 10 grzywien ze wsi Gosławice (k. Dobrodzienia), 2 grzywny czynszu ze wsi Studzienna (z dóbr Michała Wychera) i 4 grzywny ze wsi Brzeźnica. Na czynszach oparte było także uposażenie dziesiątego kanonika: 6 grzywien pobierał z dóbr Warkocz koło Strzelina, 4 grzywny ze wsi Tworków. Kanonicy jedenasty i dwunasty mieli 12 grzywien uposażenia wypłacanych przez burmistrza i radę miasta Raciborza.

Wikariusze kolegiaty raciborskiej uposażeni byli dziesięcinami ze wsi Oci-ce z folwarkiem w wartości 14 grzywien. Z kolei wikariusz, który zarządzał plebanią, miał 3 grzywny szerokich groszy, 1 grzywnę od burmistrza Raciborza, 1 grzywnę z jednego domu w Raciborzu, 1 grzywnę z czynszu ze wsi Krawarz (dziś Krowiarki), 1 grzywnę z dóbr Piotra Żyły ze wsi Mozerów. Poza tym na uposażenie wszystkich wikariuszy składało się 10 grzywien czynszu z nowo lokowanych wsi, trzy kamienie łąju z jatek rzeźniczych w Raciborzu, ogród obok kościoła św. Jana Chrzciciela w Raciborzu oraz zapisy testamentowe od byłych plebanów kościoła pw. Wniebowzięcia NMP. Kanonicy i wikariusze byli zobowiązani do odprawiania każdego dnia dwóch mszy³⁰.

Trzy tygodnie po przeniesieniu i ponownym uposażeniu kolegiaty, 20 grudnia 1416 roku, książę Jan Żelazny dokonał jeszcze jednej zmiany, reformując uposażenie dziesiątej kanonii. Erygował wtedy i uposażył nową kaplicę pw. Marii Dziewicy i Jana Apostoła, przeznaczając na jej uposażenie: 6 grzywien czynszu rocznie ze wsi Warkocz w dystrykcie strzeleńskim, własności Skarbisza zwanego Grunczel, pozyskanych za 60 grzywien przez Henryka z Leśnicy i zapisanych kaplicy, dalej 3,5 grzywny czynszu rocznie z dóbr Tworków z 35 grzywien zapisanych kaplicy przez Janka z Tworkowa oraz pół

³⁰ AP Wrocław, Rep. 111, nr 32.

grzywny czynszu rocznie z dóbr w Krzyżanowicach z zapisanych 5 grzywien przez Dobiesława z Tworkowa³¹. Uposażenie to gwarantowało stabilny byt tej prebendzie na następne 10 lat. Kilka lat później, 28 lutego 1422 roku, książę dokonał jeszcze jednej fundacji w kolegiacie pw. Wniebowzięcia NMP. Za zgodą biskupa wrocławskiego Konrada, księcia oleśnickiego, na nowo uposażył kustodię, zapisując jej 13 grzywien i 16 groszy rocznie z czynszów Raciborza, co było zabezpieczone na 133 grzywnach i 16 groszach, które na kustodię przeznaczył Mikołaj, syna Marcina Kota z Karniowa³².

Przenosząc kolegiatę do kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w mieście, zadbano jednak, aby zamkowa kaplica nie straciła całkowicie na znaczeniu. Postanowiono, że codziennie będzie tam odprawiana jedna lub dwie msze święte i co roku będą odbywać się cztery uroczyste procesje ku czci relikwii przechowywanych na zamku³³. Wiemy skądinąd, że w kaplicy znajdowały się m.in. trzy ciernie z korony cierniowej Chrystusa³⁴.

Przeniesienie przez księcia Jana II Żelaznego kolegiaty z kaplicy św. Tomasza Kantauryjskiego na zamku do miasta, do kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP niewątpliwie przyczyniło się do jej znacznego rozwoju w następnych latach. Kolegiata zyskała bowiem duże wsparcie ze strony władz i mieszczaństwa bogatego Raciborza, które niewątpliwie uznało za swój obowiązek wspieranie tej instytucji, traktowanej od tej pory jako prawie miejska, a tym samym podzielenie się z władzą książęcą odpowiedzialnością za jej funkcjonowanie³⁵.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Raciborzu: Komora Książęca Zamku w Raciborzu, sygn. 11, 17.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu: Rep. 111, nr 15, 16, 25, 32, 33, 38.

³¹ Tamże, nr 33.

³² Tamże, nr 38; A. Weltzel, *Geschichte...*, s. 336—337.

³³ A. Weltzel, *Geschichte...*, s. 426.

³⁴ CDSil, Bd. 6, s. 59—61, nr 195; s. 87, nr 268; M. Čapský, *Poklady slezských knížat — rodové jmění i nástroj každodenní sebezprezentace*, v: *Confinia Silesiae. (K životnímu jubileu Rudolfa Žáčka)*, Opava 2008 (Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis, 1), s. 326.

³⁵ Zob. na ten temat A. Weltzel, *Geschichte...*, s. 337 i nast.

Źródła drukowane

- Bullarium Poloniae*, t. 3, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Rzym—Lublin 1988.
- Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, t. 12, ed. V. Brandl, Brünn 1890.
- Codex diplomaticus Silesiae*, Bd. 2, 6, 16, hrsg. W. Wattenbach, C. Grünhagen, C. Wutke, Breslau 1859, 1865, 1892.
- Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 7—8, 10, 11, Warszawa 1974, 1981, 1985.
- Joannis Dlugossii Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 7—8, 10, 11, Varsaviae—Cracoviae 1975, 1985, 2000.
- Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, t. 2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1883.
- Kronika książąt polskich*, wyd. Z. Węclewski, Lwów 1878 (*Monumenta Poloniae Historica*, t. 3).
- Listinář Těšínska. Codex diplomaticus ducatus tesinensis*, díl. 2, ed. E. Němec, Český Těšín 1955.
- Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, t. 5, ed. C. Krofta, Praha 1904.
- Ratiborer Chronik*, hrsg. A. Weltzel, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens“ 1862, 4, s. 111—126.
- Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (1061—1464)*, hrsg. F. Kopetzky, „Archiv für österreichische Geschichte“ 1871, 45, s. 99—179.
- Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku*, red. A. Barciak, K. Müller, t. 3, Opava—Opole—Katowice 2017.
- Regesty śląskie*, t. 2, oprac. K. Bobowski, M. Cetwiński, J. Gilewska-Dubis, A. Skowrońska, B. Turoń, Wrocław—Kraków 1983.
- Schlesisches Urkundenbuch*, Bd. 6, hrsg. W. Irgang, Köln—München 1998.
- Staré letopisy české z Vratislavského rukopisu*, ed. F. Šimek, Praha 1937.
- Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili Pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané*, ed. F. Palacký, Pragae 1829 (*Scriptorum rerum Bohemicarum*, t. 3).
- Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 2, wyd. S. Kuraś, Warszawa—Kraków 1963.

Opracowania

- Čapský M., *Poklady slezských knížat — rodové jmění i nástroj každodenní sebezprezentace, v: Confinia Silesiae. (K životnímu jubileu Rudolfa Žáčka)*, Opava 2008 (*Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis*, 1), s. 321—335.
- Chojecka E., Gorzeliak J., Kozina I., Szczypka-Gwiazda B., *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, Katowice 2004.
- Czechowicz B., *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*, Warszawa 2005.
- Dola K., *Szpitala średniowieczne Śląska*, „Rocznik Teologiczny Śląska Opolskiego” 1968, 1, s. 239—292.

- Grodecki R., *Dzieje polityczne Śląska do roku 1290*, w: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 1, red. S. Kutrzeba, Kraków 1933 (wyd. 2 — Kraków 2013), s. 155—326.
- Grzybowski A., *Kaplica zamkowa w Raciborzu*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 1994, 39, 4, s. 243—265.
- Heyne J., *Dokumentirte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau. Aus Urkunden, Aktenstücken, ältern Chronisten und neuen Geschichtsschreibung*, Bd. 1, Breslau 1860.
- Hyckel G., *Geschichte der Stadt Ratibor. Das Mittelalter*, Augsburg 1956.
- Kloch B., *Kościół św. Mikołaja w Starej Wsi (Racibórz). Z średniowiecznych dziejów parafii na Górnym Śląsku*, w: „Studia i Materiały z Dziejów Śląska”, t. 23, Katowice 1998, s. 56—64.
- Kloch B., *Rybnik w średniowieczu. Z dziejów miasta i okolic do pierwszej połowy XIV wieku*, Rybnik 2002.
- Kutzner M., *Studium nad kulturą artystyczną Raciborza*, w: *Szkice z dziejów Raciborza*, red. M. Suboczowa, Katowice 1967, s. 345—442.
- Mandziuk J., *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze*, t. 1, cz. 1: (do 1302 roku), Warszawa 2003.
- Mezník J., *Lucemburská Morava 1310—1423*, Praha 1999.
- Mika N., *Bożogrobcy raciborscy w średniowieczu*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław—Opole 2000, s. 419—426.
- Miketová H., *Muž se špatnou pověstí. Itinerář vévody Jana II. Opavského a Ratibořského*, v: *Historie 2008. Sborník prací ze 14. celostátní studentské vědecké konference konané 5. a 6. března 2009 v Hradci Králové*, Hradec Králové 2009, s. 37—58.
- Neuling H., *Schlesiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stifungen zum Ausgang des Mittelalters*, Breslau 1902.
- Panic I., *Książę cieszyński Przemysław Noszak (*1332—1336 † 1410). Wielki pan małego księstwa*, Cieszyn 2020.
- Pietrzyk I., *Jan II opawsko-raciborski jako starosta kłodzki*, v: *Korunní země v dějinách českého státu*, edd. L. Bobková, J. Konvična, Praha 2005, s. 57—68.
- Pietrzyk I., *Kancelaria i dokument Przemysławów opawskich w XIV—XV wieku*, Katowice 2008.
- Prix D., *Gotická přestavba kostela Panny Marie ve Starém Meste u Bruntalu*, „Umeni” 1999, 47, 1—2, s. 3—17.
- Schaffer H., *Geschichte einer Schlesischen Liebfraueugilde seit dem Jahre 1343*, Ratibor 1883.
- Sikora F., *Chelm*, w: *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 1, z. 3, red. J. Wiśniewski, Wrocław—Kraków 1985, s. 331—332.
- Silnicki T., *Dzieje i ustrój Kościoła na Śląsku do końca w. XIV*, w: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 2, z. 1, red. S. Kutrzeba, Kraków 1939 (wyd. 2 — Kraków 2013), s. 1—380.
- Sperka J., *Średniowiecze (do 1517 roku)*, w: *Pszczyna. Monografia historyczna*, t. 1, red. R. Kaczmarek, J. Sperka, Pszczyna 2014, s. 82—151.
- Sperka J., *Wojny króla Władysława Jagiełły z księciem opolskim Władysławem (1391—1396)*, wyd. 2, Wodzisław Śląski 2011.
- Sperka J., *Z dziejów wojen Władysława Jagiełły z księciem opolskim Władysławem. Działania wojenne w latach 1393—1394*, w: *Cracovia — Polonia — Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, Kraków 1995, s. 307—322.
- Spévaček J., *Václav IV. 1361—1419. K předpokladům husitské revoluce*, Praha 1986.

- Starnawska M., *Między Jeruzolimą a Lukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 1999.
- Štěpán V., *Moravský markrabě Jošt (1354—1411)*, Brno 2002.
- Štěpán V., *Vražda čtyř členů královské rady na Karlštejně roku 1397*, „Český časopis historický” 1994, 92, 1, s. 24—44.
- Supruniuk A., *Mazowsze Siemowitów (1341—1442). Dzieje polityczne i struktury władzy*, Warszawa 2010.
- Tęgowski J., *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań—Wrocław 1999.
- Wawoczny G., *Kaplica zamkowa w Raciborzu. Perła gotyku i pomnik dziejowy*, Racibórz 2016.
- Weber M., *Udział księcia mazowieckiego Siemowita IV w konflikcie między Luksemburgami Morawskimi na przełomie XIV i XV wieku*, w: *Cognitioni gestorum. Studia z dziejów średniowiecza dedykowane Profesorowi Jerzemu Strzelczykowi*, red. D.A. Sikorski, A.M. Wyrwa, Poznań—Warszawa 2006, s. 483—494.
- Weltzel A., *Geschichte der Stadt Ratibor*, Ratibor 1861.
- Wolný G., *Excommunication des Markgrafen von Mähren Prokop und seines Anhangs im Jahre 1399 und was damit zusammenhängt: ein Beitrag zur Kirchengeschichte von Mähren*, „Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen“ 1852, 8, s. 175—207.

Jerzy Sperka

**The Translation and Endowment of the Collegiate in Racibórz in 1416
A Contribution to the History of the Church in Upper Silesia in the Middle Ages**

Summary

The beginnings of the collegiate church of Racibórz are associated with the effects of events that took place at the end of the thirteenth century in Silesia, i.e., the violent conflict between the Duke of Wrocław Henry IV Probus and the bishop of Wrocław Thomas II, who was supported by the Dukes of Opole. In 1288, the bishop of Wrocław, repaying his allies for the help they provided, but also as an expiation for the settled dispute, founded a collegiate church of St. Thomas Cantapurian at the chapel in Racibórz. He also provided it with a material for its functioning, endowing it with tithes from the bishop's treasury. In the years around 1288—1292, an impressive gothic chapel was erected in the castle, where the collegiate chapter was located. In the following years, the collegiate church of Racibórz remained under the care of subsequent princes who ruled in Racibórz, the son of Przemysław, Leszek, and later representatives of the Czech Přemyslids from the Opava line, who in 1337 took over the Duchy of Racibórz. Nicholas II, and then his son John I and grandson John II Żelazny (the Iron). These princes made further foundations for the chapter and its castle seat, increasing the salary and establishing new prebends. In 1416, John II the Iron, with the consent of the bishop of Wrocław, Waclaw, Duke of Legnica, moved the collegiate church located at the Racibórz Castle at the chapel of St. Thomas Cantapurian to the parish church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in the city of Racibórz and established and endowed there prebends for the provost, dean, 12 canons and as many vicars. The reason for the relocation was the problematic location of the collegiate church at a small chapel, which at that time was already insufficient for the growing needs, especially the erection of new prebends. In addition, canons and vicars living in the city, due to the daily closure of the city and castle gates, had difficulties with punctual celebration of services. The new salary of the Racibórz collegiate church consisted of a part from the time

of its establishment (the end of the thirteenth century) and a part established anew. In 1416, the prince erected and planted a new chapel, while in 1422 he re-endowed the custody. The transfer of the collegiate church from the chapel in the castle to the town, to the parish church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary by Prince John II the Iron undoubtedly contributed to its significant development in the following years. The collegiate church gained great support from the authorities and the bourgeoisie of rich Racibórz.

Keywords: Racibórz, church in Silesia, Silesian princes, John II Żelazny (the Iron)

Jerzy Sperka

Translacja i uposażenie kolegiaty w Raciborzu w 1416 roku Przyczynek do dziejów Kościoła na Górnym Śląsku w średniowieczu

Streszczenie

Początki kolegiaty raciborskiej wiążą się ze skutkami wydarzeń, które rozegrały się w końcu XIII wieku na Śląsku, kiedy doszło do gwałtownego konfliktu między księciem wrocławskim Henrykiem IV Probusem a biskupem wrocławskim Tomaszem II, którego wsparli książęta opolscy. W 1288 roku biskup wrocławski, odwiedzając się swoim sojusznikom za udzieloną pomoc, ale także jako ekspiację za zakończony spór, ufundował przy kaplicy zamkowej w Raciborzu kolegiatę pw. św. Tomasza Kantauryjskiego. Zapewniał jej także podstawy materialnego funkcjonowania, uposażając dziesięcinami ze stołu biskupiego. W latach ok. 1288—1292 wzniesiono na zamku imponującą gotycką kaplicę, gdzie znalazła siedzibę kapituła kolegiacka. W następnych latach kolegiata raciborska pozostawała pod opieką kolejnych książąt władających Raciborzem: syna Przemysława, Leszka, a później przedstawicieli czeskich Przemysławidów z linii opawskiej, którzy w 1337 roku przejęli księstwo raciborskie — Mikołaja II, a potem jego syna Jana I i wnuka Jana II Żelaznego. Książęta ci czynili kolejne fundacje na rzecz kapituły i jej zamkowej siedziby, zwiększając uposażenie i powołując nowe prebendy. W 1416 roku Jan Żelazny, za zgodą biskupa wrocławskiego Waclawa, księcia legnickiego, przeniósł kolegiatę znajdującą się na zamku raciborskim przy kaplicy św. Tomasza Kantauryjskiego do kościoła parafialnego Wniebowzięcia NMP w mieście Raciborzu oraz ustanowił i uposażył tam prebendy dla prepozyta, dziekana, 12 kanoników i tyłuż wikariuszy. Powodem przeniesienia było problematyczne usytuowanie kolegiaty przy niewielkiej kaplicy, która w tym czasie była już niewystarczająca w stosunku do rosnących potrzeb, zwłaszcza erygowania nowych prebend. Ponadto kanonicy i wikariusze mieszkający w mieście ze względu na codzienne zamykanie bram miejskiej i zamkowej mieli trudności z punktualnym odprawianiem nabożeństw. Nowe uposażenie kolegiaty raciborskiej składało się z części pochodzącej z czasów jej powołania (koniec XIII wieku) oraz z części ustanowionej na nowo. W 1416 roku książę erygował i uposażył nową kaplicę, natomiast w 1422 roku na nowo uposażył kustodię. Przeniesienie kolegiaty z kaplicy na zamku do miasta, do kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP przez księcia Jana II Żelaznego niewątpliwie przyczyniło się do jej znacznego rozwoju w następnych latach. Kolegiata zyskała bowiem duże wsparcie ze strony władz i mieszczaństwa bogatego Raciborza.

Słowa kluczowe: Racibórz, kościół na Śląsku, książęta śląscy, Jan II Żelazny

*Jerzy Sperka***Gründung und Verlegung der Ratiborer Stiftskirche im Jahre 1416
Ein Beitrag zur Geschichte der oberschlesischen Kirche im Mittelalter**

Zusammenfassung

Die Ursprünge der Ratiborer Stiftskirche sind mit historischen Ereignissen des späten 13. Jahrhunderts in Schlesien verbunden, als es zu einem gewaltsamen Konflikt zwischen dem Breslauer Herzog Heinrich IV. Probus und dem Breslauer Bischof Thomas II. kam. Im Jahre 1288 gründete der Bischof als Dank für die Hilfe seiner Verbündeten, aber auch als Sühne für den beigelegten Streit, bei der Burgkapelle in Ratibor die dem Heiligen Thomas Becket von Canterbury geweihte Stiftskirche. Darüber hinaus sicherte er die materiellen Grundlagen ihrer Tätigkeit, indem er die neugegründete Kirche mit Spenden aus bischöflichen Zehntabgaben finanzierte. In den Jahren 1288—1292 wurde auf der Burg eine imposante gotische Kapelle errichtet, in der das Kapitelsitz seinen Sitz fand. In den folgenden Jahren stand die Ratiborer Stiftskirche unter der Obhut von Herzögen, die über Ratibor herrschten, unter anderem Lestko von Ratibor — dem Sohn von Primislaus, und später auch von Vertretern der böhmischen Přemysliden aus der Troppauer Linie, die 1337 das Herzogtum Ratibor übernahmen — Nikolaus II., und danach seinem Sohn — Johann I. und seinem Enkel — Johann II. dem Eisernen. Die Herzöge errichteten zugunsten des Kapitels und dessen Burgsitzes weitere Stiftungen, indem sie sein Vermögen steigerten und neue Präbenden gründeten. Im Jahre 1416 verlegte Johann II. der Eiserne mit Zustimmung des Fürstbischofs von Breslau und Herzogs von Liegnitz — Wenzels II., das Kapitelsitz, das sich auf der Ratiborer Burg bei der Kapelle des Heiligen Thomas Becket von Canterbury befand, in die Stadtpfarrkirche Mariä Himmelfahrt von Ratibor. Dabei stiftete er dort Präbenden für den Propst, Dekan, 12 Kanoniker und ebenso viele Vikare. Der Grund für den Umzug war die problematische Lage der Stiftskirche bei einer kleinen Kapelle, die schon damals für die wachsenden Bedürfnisse, insbesondere in Bezug auf die Errichtung neuer Präbenden, nicht ausreichte. Außerdem war es für die in der Stadt lebenden Kanoniker und Vikare aufgrund der täglichen Schließung der Stadt- und Burgtore schwierig, die Gottesdienste pünktlich abzuhalten. Das Vermögen der neugegründeten Ratiborer Stiftskirche bestand aus einem Teil, der aus der Zeit ihrer ersten Gründung (Ende des 13. Jahrhunderts) stammte, sowie einem Teil, der neu gestiftet wurde. Im Jahre 1416 ließ der Herzog eine neue Kapelle errichten und 1422 stiftete er eine neue Custodia. Die Verlegung der Stiftskirche von der Burgkapelle in die Stadtpfarrkirche Mariä Himmelfahrt durch Herzog Johann II. den Eisernen trug zweifellos zu ihrer Weiterentwicklung bei, da sie in den folgenden Jahren von Stadtbehörden und Bürgern des reichen Ratibor wesentlich unterstützt wurde.

Schlüsselwörter: Ratibor, Kirche in Schlesien, schlesische Fürsten, Johann II. der Eiserne